

Baltgalvas zilknābis *Oxyura leucocephala* – jauna putnu suga Latvijā

RITVARIS
REKMANIS

2015. gada 12. oktobrī pēc darba skolā kopā ar draudzeni nolēmām apmeklēt Rimzātu zivju dīķus Kuldīgas apkārtnē. Laiks bija saulains ar nelielu ZA vēju. Dīķos uzturējās liels skaits piļu, ķivīšu un gārņu. Aptuveni pēc pusotru stundu ilgās vērošanas nolēmām doties uz Skrundas zivju dīķiem.

Skrundā iebraucām divas stundas pirms saulrieta. Piebraucām pie pirmā un otrā dīķa, kurus var pārskatīt no galvenā ceļa (dambja), kas pietuvojas dīķiem no Rūnaišu ciema. Pirmais dīķis ir 26,5 ha liels un bija daļēji nolaists. Tajā uz sēres atpūtās daži simti lielo ķīru un ap divdesmit sudrabkaiju. Tā kā neviena krāsainā kājas gredzena kaijām nebija, pievērsos otrajam dīķim. Otrais dīķis ir daudz lielāks, vairāk nekā 100 ha liels, un bez nopietnas tehnikas tālāk esošos putnus ir grūti noteikt. Dīķis nebija nolaists, tomēr ūdens līmenis

bija zems (ne vairāk par metru). Dīķi uzturējās trīs sugu gulbji, zivju gārņi, lielie baltie gārņi, daži jūraskraukļi, cekuldūkuri, lielās gauras, lauči un liels skaits piļu. Apkārtņē medija divi jaunie jūras ērgļi, kuri ik pa laikam uzcēla gaisā pīles. Peldpīles vairāk uzturējās dīķa perifērijā, tāpēc ka tur ūdens līmenis bija zemāks. Turpretī nirpīles vairāk uzturējās dīķa centrālajā daļā. Kopā uzskaitīts ap 1000 meža piļu, 3 pelēkās pīles, 28 gaigalas, 16 platknābju, 23 garkakļi, 84 krikļi, 103 baltvēderi, 40 brūnkakļu, 75 cekulpīles, 12 ķerras un 1 melnās pīles mātīte.

Secīgi izskatot piļu baru dīķa centrālajā daļā ar teleskopu, starp pilēm pamanīju uzpeldam baltu “bumbiņu”, pēc tam tā pazuda. Tā kā vēja dēļ ūdens viļņojās, pirmajā brīdī nodomāju, ka tas ir pludiņš vai putuplasta gabals. Tad “bumbiņa” atkal parādījās un pazuda. Nomainīju palielinājumu un tieši vēroju vietu, kur objekts redzēts pēdējo reizi. Kad “bumbiņa” uznīra trešo reizi, sapratu, ka tā ir putna galva, tāpēc ka varēja saskatīt tumšo knābi un brūno rumpi. Putns atkal ienīra. Uzreiz sapratu, ka tā ir viena no *Oxyura* ģints sugām. Tā kā putnu noteicēja man līdzī nebija, zvanīju Uģim Piterānam, lai precizētu sugu. Vēroju putnu vairākas minūtes un redzēju visas raksturīgās

pazīmes – lielo, balto, apaļo galvu ar melnu “cepurīti”, strupo, tumšo knābi ar pauguru, brūno, dziļi iegremdēto ķermeni un stāvo asti. Putns visu laiku aktīvi nīra. Konsultējoties ar Uģi, noskaidroju, ka tas ir baltgalvas zilknābis *Oxyura leucocephala*, nevis baltvaigu zilknābis *Oxyura jamaicensis*, kas ir Ziemeļamerikas suga un Eiropā bieži tiek turēta nebrīvā zooloģiskajos dārzos un privātās kolekcijās. Tā kā putni mēdz izbēgt, pastāv reāla iespēja tos novērot arī savvaļā. Putns atradās aptuveni 500 m attālumā, tāpēc 60 reižu palielinājumā tas bija labi apskatāms. Lai uzņemtu puslīdz kvalitatīvas fotogrāfijas, ar esošo aparatūru nepietika. Cerībā uz labāku fototehniku draudzene sazvanīja kolēģus no Skrundas. Tomēr, nākamajā dienā saņemot fotogrāfijas, secināju, ka ar digitālo fotokameru uzņemtie attēli ir daudz kvalitatīvāki. Putnu vērojām līdz krēslai un tad devāmies tālāk uz Rudbārziem. Fotogrāfijas tajā pašā vakarā aizsūtīju Kārlim Milleram. Par sugas piederību šaubu vairs nebija, tomēr jautājums par putna izcelsmi palika atklāts.

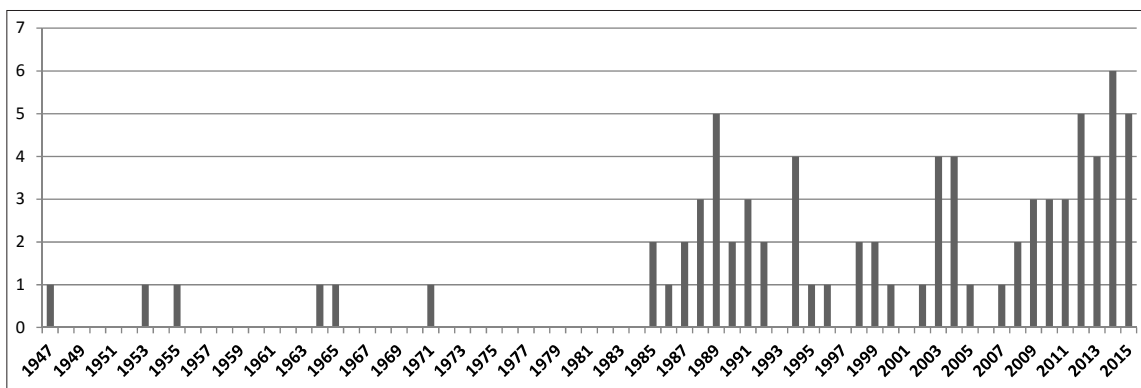
Izplatības areālā ir četras nodalītas populācijas – Spānija (1500 pāru), Ziemeļāfrika (200–300 pāru; Wetlands International 2002), Tuvie Austrumi līdz Centrālāzija (2500–5000 pāru) un Mongolija / Ķīna (<20 pāru; Kear 2005). Ģeogrāfisku variāciju nav (Reeber 2015). Baltgalvas zilknābis ir globāli apdraudēta suga (Birdlife International 2004). Populācijas skaits pasaulē 20. gs. sākumā bijis vairāk nekā 100 000 putnu (Green, Hunter 1996). Pašlaik izplatība ir sadrumstalota un kopējais skaits ir samazinājies līdz 8000–13 000 putnu. Centrālāzijas populāciju veido Kazahstāna, Afganistāna, Irāna, Irāka, Azerbaidžāna, Turcija (250 pāru), Krievija (100 pāru) un Armēnija (20 pāru). Tomēr šobrīd tā piedzīvo strauju skaita kritumu, tāpat kā Mongolijas/Ķīnas populācija (Birdlife International 2004;

Baltgalvas zilknābja *Oxyura leucocephala* tēviņš Skrundas dīķos
2015. gada 13. oktobrī.

Foto: A. Mankus / ainars.net

1.attēls.
Novērojumu skaits Eiropā (1947–2015; n=111; autora apkopotie dati).

Li, Mundkur 2003). Suga agrāk ligzdojusi, bet tiek uzskatīta par izzudušu Francijā, Itālijā, Ungārijā, lielākajā daļā Balkānu valstu, Izraēlā, Ēģiptē, Ukrainā u. c. (Kear 2005). Lielākos draudus rada cilvēka saimnieciskā darbība, iznīcinot ligzdošanas un ziemošanas vietas, nekontrolētas medības, kā arī krustošanās ar baltvaigu zilknābi. Par baltgalvas zilknābja aizsardzību un apdraudošajiem faktoriem sīkāk var lasīt "Putni dabā" 2007/2–3 numurā (Gulbe 2007). Suga ziemo plašā reģionā no Indijas līdz Spānijai. Eiropā lielākās ziemojošo putnu koncentrācijas vietas atrodas Turcijā (10 000 putnu), Spānijā (3000), Krievijā (2000–3000), Grieķijā (1000) un Bulgārijā (700). Rumānijā ziemo 50–700 putnu (BirdLife International 2004), tomēr pēdējo sešu gadu laikā ziemošanas vietās nav konstatēts vairāk par 20 putniem (Asociatia OTUS 2013). Atsevišķi putni vai nelielas grupas regulāri ziemo Ukrainā (1–8), Albānijā (1–4), Itālijā (5–10), Kiprā (1–14), Gruzijā (1–10) un Maķedonijā (Hughes *et al.* 2005).

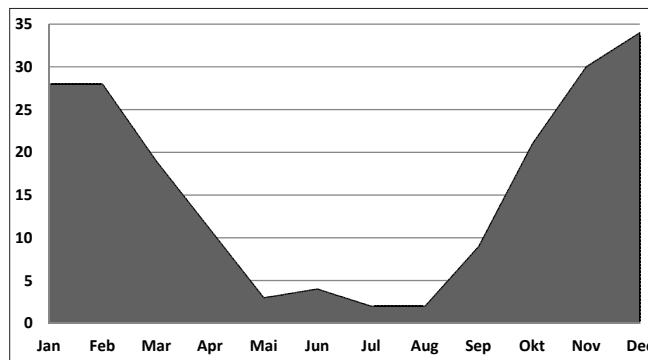
Baltgalvas zilknābis ir rets maldu viesis Rietumu un Centrāleiropā. Rietumeiropas putnu izcelsme nav precīzi zināma (Ibērijas vai austrumu; Reeber 2015). Konstatēts Lietuvā (1), Slovēnijā (1), Čehijā (2), Slovākijā (2), Dienvidslāvijā (4), Beļģijā (6), Šveicē (11), Austrijā (11), Portugālē (12), Polijā (16), Nīderlandē (17), Lielbritānijā (23), Francijā (35), Ungārijā (37), Vācijā, Maltā, Horvātijā, Bosnijā un Hercogovinā. Nav konstatēts Islandē, Norvēģijā, Zviedrijā, Igaunijā, Somijā, Dānijā, Baltkrievijā, Īrijā, Luksemburgā, Moldovā, Gibrāl-

tārā, Andorā un Monako (informācija no Reto putnu komisijām Eiropā). Ne visās valstīs baltgalvas zilknābis sugu sarakstos iekļauts kā dabiskas izcelsmes putns. Lietuvā viena mātīte novērota 2005. gada 10. augustā Kretingas rajonā, Lazdinieku ūdenskrātuvē (Jusys 2009) – tikai 10 km no Latvijas robežas, un putns iekļauts C kategorijā (Jusys 2015). Beļģijā trīs no sešiem novērojumiem iekļauti D kategorijā (BRBC 2014), un Lielbritānijā putni tiek novēroti gandrīz katru gadu, tomēr suga iekļauta C/D kategorijā kā nebrīves vai nezināmas izcelsmes putni (Harrop *et al.* 2013).

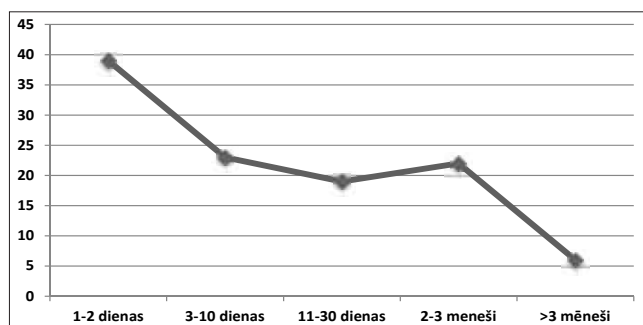
Kopš 1985. gada Rietumu un Centrāleiropā kā maldu viesis tiek novērots regulāri (1. attēls) – pat līdz astoņiem īpatņiem sezonā. Pieaugošo novērojumu biežuma tendenci izskaidro vairāki faktori. Pirmkārt, populācijas pieaugums Eiropā uz Spānijas rēķina. Spānijas populāciju 1977. gadā veidoja 22 putni (Hughes *et al.* 2005), tomēr plaši aizsardzības un reintrodukcijas projekti veicināja to, ka putnu skaits šobrīd pieaudzis līdz 3000 īpatņiem (Reeber 2015). Francijā kopš 1990. gada baltgalvas zilknābis tiek novērots katru sezonu, un 2000. gadā novēroti pat 15 īpatņi (Fremont, Le 2002),

kas neapšaubāmi liecina par Spānijas putnu iecelošanu kaimiņvalstīs. Strauji palielināties arī putnu vērotāju skaits Eiropā, uzlabojušās zināšanas sugu noteikšanā, un ir pieejama daudz kvalitatīvāka optika.

Lielākā daļa putnu novērota ziemā un migrācijas laikā (2. attēls). Austrumu populāciju putni veic regulāras migrācijas, turpretim Ibērijas pussalas putni vairāk ir nometnieki. Ligzdošanas vietās putni ierodas februārī un martā. Pēc pārošanās tēviņi pulcējas lielajos ezeros, bet migrāciju uz ziemošanas vietām uzsāk septembrī, tajās ierodoties līdz oktobrim (Kear 2005). Tas precīzi sakrīt ar laiku, kad putni kā maldu viesi lielākā skaitā novērojami arī citās Eiropas valstīs. Putni var sekmīgi pārzīmot arī augstākos platuma grādos un – atkarībā no vietējiem apstākļiem – ziemot var vienās un tajās pašās vietās vairākus gadus pēc kārtas (Reeber 2015). Atsevišķos gadījumos Lielbritānijā, Francijā un Ungārijā atgriežas ziemot tajās pašās vietās vairākus gadus pēc kārtas (Fremont, Le 2002). Atpūtas vietās uzturas ne ilgāk kā nedēļu – parasti dažas dienas. Trīsdesmit gadījumos putni ūdenskrātuvē uzturējies ilgāk par 50 dienām (3. attēls),

2. attēls. Baltgalvas zilknābja sezonālā sastopamība Eiropā (n=109; autora apkopotie dati).

3. attēls. Putnu uzturēšanās ilgums novērošanas vietās (n=109; autora apkopotie dati).

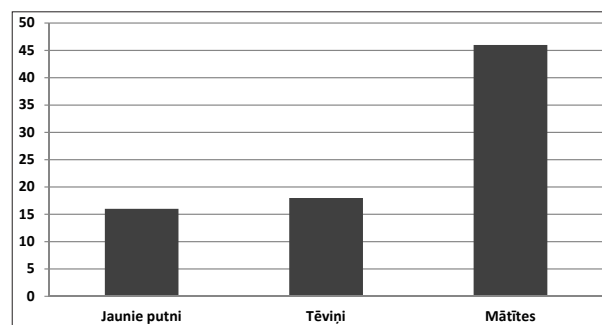
un tas norāda, ka ilglaicīga klātbūtne ziemas mēnešos ir maldu viesu ziemošana. Visgarākais periods, kad putns novērots konkrētā vietā, ir 213 dienas. Klasiskajās ziemošanas vietās vienlaikus var uzturēties pat līdz 11 000 putnu (Reeber 2015). Francijā un Ungārijā ieklejojot konstatēti pāri vai nelielas grupiņas – attiecīgi 2, 2, 2, 3, 3, 5, 9, 9 un 12 putnu. Protams, lielākajā daļā – 102 gadījumos – novērots viens putns (n=111).

Visbiežāk ieklejojot tiek konstatētas mātītes (4. attēls). Jaunie putni un tēviņi konstatēti retāk, Ziemeļu un Rietumeiropā tēviņi novēroti tikai divas reizes. Tātad novērojums Latvijā ir unikāls ar to, ka novērots pieaudzis tēviņš. Dabā jaunos putnus grūti atšķirt no mātītēm, īpaši – ja putni uz-

turas plašās ūdenstilpēs. Ziemšanas vietās tie sastopami lielās, iesālās piekrastes vai iekšzemes lagūnās ar plašu ūdens virsmu, parasti dziļākās nekā ligzdošanas periodā (Reeber 2015). Maldu viesi Eiropā priekšroku dod mākslīgām ūdenstilpnēm – ūdenskrātuvēm, zivju diķiem un applūdinātiem karjeriem (Fremont, Le 2002).

Novērojums Latvijā liecina par to, ka putns, visticamāk, ir savvaļas izcelsmes:

- Putns bija samērā tramīgs un tuvāk par 70 m novērotāju nav laidis (A. Mankus komentārs). Sugas uzvedība raksturota kā “droša”, tā ir slinka lidotāja un priekšroku dod niršanai un peldēšanai, lai izvairītos no traucējuma un plēsējiem (Fremont, Le 2002).

4. attēls. Novēroto īpatņu sadalījums pēc dzimuma un vecuma (n=80; autora apkopotie dati).

- Spalvu tērps bija labā stāvoklī, bez cilvēka darbības pazīmēm (A. Celmiņa komentārs).
- Putns uzturējās kopā ar cekulpiļēm, baltvēderiem, ķerrām un brūnkakļiem, kuri veic attālas migrācijas uz ziemošanas vietām, līdz ar to pastāv iespēja, ka baltgalvas zilknābis Latvijas teritorijā iemaldīties kopā ar šiem putniem. Suga bieži uzturas kopā ar citām *Aythya* ģints nirpiļēm, īpaši brūnkakļiem (Fremont, Le 2002).
- Putns novērots oktobra vidū, rudens migrācijas maksimuma laikā.
- Putns novērots tipiskā migrācijas/ziemošanas biotopā.
- Eiropā nebrīvē tiek turēti samērā reti (Reeber 2015).

Autora adrese:
rekmanis@inbox.lv

Literatūra

- Asociatia OTUS. 2013. Birding Romania. <http://rombird.ro/en/h/12/all-species-record>.
- BirdLife International. 2004. Birds in Europe. Population estimates, trends and conservation status. UK: Birdlife International, Cambridge: 374.
- BRBC (Belgian Rare Birds Committee). 2014. White-headed duck (*Oxyura leucocephala*). <http://www.belgianrbc.be/#>.
- Fremont J.Y., Le C.H.N. 2002. Les oiseaux rares en France en 2000. *Ornithos* 9(1): 2-33.
- Green A.J., Hunter J. 1996. The declining White-headed Duck: a call for information. *TWSG News* 9: 19-21.
- Gulbe E. 2007. Apdraudēto putnu sugu aizsardzība Eiropā. *Putni dabā* 2007/2-3: 59-61.
- Harrop A. H. J., Collinson J. M., Dudley S. P., Kehoe C. 2013. The British List: A Checklist of Birds of Britain (8th edition). *Ibis*. 155, 3: 635-676.
- Hughes B., Robinson J., Green A., Li D., Mundkur T. 2005. International Single Species Action Plan for the White-headed Duck *Oxyura leucocephala*. Version 3: 52.
- Jusys V. 2009. Rare birds. http://www.birdpix.lt/birds_info/.
- Jusys V. 2015. Checklist of the Birds of Lithuania. The third updated edition. LOD, 80.
- Kear J. (ed.). 2005. *Ducks, geese and swans*, Vol. 1. Oxford University Press, Oxford.
- Li Z.W.D., Mundkur T. 2003. Status overview and recommendations for conservation of the White-headed Duck *Oxyura leucocephala* in Central Asia. Wetlands International Global Series 15, Kuala Lumpur, Malaysia.
- Reeber S. 2015. White-headed duck *Oxyura leucocephala*. Wildfowl of Europe, Asia and North America. Christopher Helm, London. 610-616.
- Wetlands International. 2002. Waterbird Population Estimates. Third Edition. Wetlands International, Global Series No. 12, Wageningen.

Summary

White-headed Duck *Oxyura leucocephala* – a new bird species in Latvia /Ritvars Rekmanis/

On 12 October 2015 an adult male White-headed Duck *Oxyura leucocephala* was observed at the Skrunda fish ponds. The White-headed Duck nesting area is in Spain and from the Middle East to Kazakhstan. The species is endangered and breeding areas are mostly fragmented. Birds spend winters in the Mediterranean region, Black sea and south-west Asia. They have been regularly observed in W and C Europe over the last decades. This is the first record in North Europe and the 363rd new bird species registered in Latvia. The bird was proved as wild. Analyzing more than 100 records from Europe for vagrants, we concluded that the best time for white-headed duck observation is October to February. The birds usually spend time on large waters together with other waterfowl, especially ducks of the *Aythya* genus. This bird was found by birdwatchers R. Rekmanis and I. Ozola.